

Koren en Gras

door A. CARNOY

De grasachtige gewassen dragen in onze ogen een collectief karakter. Alhoewel zij voor de kruidkundigen zich onder mekaar door scherpe verschillen onderscheiden en een ontelbaar aantal soorten vormen, worden zij door de meeste mensen gewoonweg onder het woord « gras » aangeduid en meer dan eens hebben wij personen erg verwonderd toen wij hun aandacht op de verschillen onder de aren van die plantjes aantrokken. Het gebrek aan varieteit in de kleuren van deze bloempjes die allemaal groen zijn is natuurlijk de voornaamste reden van die onwetendheid die voor bloemen zoals leliën, rozen, klaprozen, enz., niet denkbaar zou zijn.

In spijt van die eentonigheid van kleur, spelen, nochtans, de grasachtigen een belangrijke rol in het landschap, welk zij door het groen van de weiden ons blik verblijden. Wat hun nut voor het voedsel van mens en dier betreft, het is onnodig over het grazen van het vee uit te wijden, evenmin trouwens als over de onmisbaarheid van de graangewassen voor ons brood en ons voedsel in 't algemeen. Daarom spelen ook in de toponymie gras en koren een rol die niet mag geringgeschat worden.

Het dunkt ons dus dat na zovele artikels over bomen en bloemen te hebben geschreven, het voor ons past ook aan deze familie planten een korte studie te wijden die tegelijkertijd taalkundig, dialectologisch en onomastisch zou zijn.

Om rede van hun groot belang zullen wij eerst over de **graangewassen** spreken, grote gramineën door duizenden jaren akkerbouw verbeterd, maar die meestal in wilden staat in het nabije oosten groeiden.

De algemene woorden om ze aan te duiden zijn in het Nederlands : *koren* of *graan*, in het Frans *blé* of meer geleerd : *céréale*, in het Duits : *Getreide*.

Het woord *graan* is natuurlijk aan het fr. *grain* ontleend waar het bij voorkeur voor de korrels gebruikt wordt. Het wil lukken dat het Germaans woord (nl. *koren*, eng. *corn*, d. *Korn*) oorspronkelijk hetzelfde woord is als het latijns *grānum*, ontstaan uit idg. *ǵr̥no-*, maar door de fonetiek van het Latijn op een heel andere wijze behandeld, die echter regelmatig is. Zijn eerste betekenis is duidelijk. Het geldt een participium van idg. *ǵer* „morsels maken, verpletteren” en het wijst dus op de manier waarop het graan behandeld wordt om gebruikt te worden. Deze manier van te noemen is ook in het Latijns woord voor „tarwe” te vinden ! *triticum* (uit *terere*, *tritum* afgeleid) en buitendien ook in het Grieks voor de druiven die geen wijn kunnen leveren zonder dergelijke operatie te ondergaan (gr. *staphylē* „druif” verwant met *stembō* „ik verpletter”).

De betekenis van *koren* heeft zich in de verschillende gebieden nader bepaald. In België wordt het gebruikt voor „rogge”, in Engeland voor „tarwe”, in Schotland voor „haver”, in de Verenigde Staten voor „maïs”, dit natuurlijk naar gelang het soort graan dat in elke streek meestal geteeld wordt.

Dit is met fr. *blé* ook het geval, alhoewel het meer regelmatig voor het beste graangewas dienst doet : de tarwe.

blé is ook een Germaans woord, komende uit het frankisch *blād*, mid. nl. *blat* „voortbrengst van een veld, oogst”,

(1) Het sanskriet : *ǵrna-* betekent : « malsch, verouderd ».

een afleiding van *bhlē* „bloeien” (dus : „wat bloeit en gewassen is”) waaruit ook nl. *blad* (fr. „feuille”) afkomstig is.

Wat Duits *Getreide* betreft, het komt uit m. h. d. *getregede* „wat gedragen wordt < door de grond > (1).

De tarwe. — Voor de „tarwe” gebruiken de meeste Germaanse talen het woord **hwaitja* waaruit got. *hwaiteis*, eng. *wheat*, Duits *Weizen* (naast *Weissen*) en in vele gedeelten van Noord-Nederland (bovenal in 't Oosten) : *weite*.

wheat betekent : „wit” en komt uit dezelfde wortel als „wit”. namelijk *kwēid*. In 't Grieks zegt men : *sitos*, een woord dat klaarblijkelijk (zoals de tarwe) uit Anatolië voortkomt waar de palatale *k̂* tot sibilant wordt met verdwijning van de *w*. Daarom is *sitos*, ook een afleiding van *kwēid* (2).

Het Latijn : *siligo* voor „wit meel” zal ook uit het nabij Oosten gekomen zijn *(*kwid-lo* > *sil-* door assiblatie van *k̂* en assimilatie van *d* tot *l*).

Wat de benaming *tarwe* betreft, zij verschijnt als *tarwe* bijna overal in België en grotendeels in Nederland, maar meermaals met de vorm : *terwe*, *terf*.

(1) In de toponymie verschijnt *koren* in België in min of meer moderne benamingen zoals *koornzak* te Meulebeke, *koornbloem* (nogal gewoon), terwijl in Nederland men *kornhorn*, een gehucht is van Grotegast (twijfelachtig voorbeeld, daar men ook *Karrongehorn* zegt). In Friesland treft men *Kornjum* en *Kornwerd* aan, maar geldt het hier wel afleidingen van *koren* of van *querne* „molen”?

Het Frans *blé* verschijnt zelden in Franse toponiemen : Het is eventueel te vinden in België : *Blavie* (te Malvoisin) en *Blaton* (Hen.) (vroeger *Ablatonas* gevormd zoals *Eben .ad bonnas*, *Natoye* [*ad tegias*]). De *t* tussen klinkers zou hier gebleven zijn omdat het prototype als *blattonas* op te vatten is, samentrekking van *blade-tonas* (de vorm *bladet* heeft wel bestaan en in o. fr. *blet*, *blatier* sporen achtergelaten).

(2) *d* wordt *t* in het Thrako-phrygisch.

Haar verwant, het Gallisch : *dravoca* wordt voor „hondgras” gezegd. In het Sanskrit is *durvā*, het woord voor „gierst”. Het schijnt toch wel van af Indogermaanse tijden ook op eetbare gewassen toegepast geworden te zijn daar het dialectaal Grieks : *dar(w)ata* „brood” betekent. Trouwens diende de idg. wortel *dereu* zowel voor het omkrabben van de grond als voor akkerbouw en het verwijderen van onkruid.

In het Frans is *froment* de normale naam. Hij komt uit lat. *frūmentum*, afleiding uit *fruor* „genieten” : *frūmentum* had dus oorspronkelijk een meer algemene betekenis, zeer dicht bij die van *fructus* : „wat genot verschaft > voortbrengst van akkerbouw”.

Men weet ook dat het Latijn ook *triticum* gebruikte, uit *terere* „verpletteren, malen” afgeleid (zie boven).

In de toponymie verschijnt in Frankrijk *froment* onder de vorm van zijn afleiding : *Fromental* (in verscheidene gehuchten van Dordogne, Puy-de-Dome en Isère — zie Vincent. T. F. 588). Ook vindt men *Fromenteau* en *Fromentières* (Marne et Mayenne).

Een mengeling van tarwe en rogge heet : nl. *masteluin* fr. *méteil*, allebei uit lat. *mixtus* voortkomende. Het volkslatijn was *mistellum*, *mistilium*. Het is de bron van nl. *mastel* en ook van *masteluin*, onder het voorbeeld van de Franse verlengde vorm *mestillon*.

Spelt : Vóór het verspreiden van de tarweteelt, werd zeer algemeen in Europa spelt gezaaid. Hier schijnt het Latijn zeer vroeg de naam uit het Germaans ontleend te hebben (de Germanen zaaiden namelijk spelt in Pannonië en andere noordelijke gebieden. Daar *spelt* bij het dorsen zijn omhulsel bewaart, is zijn naam met Duits *Hülse* „peul, schil” in verband te brengen (wortel *spel* „splitsen”,

daar de omhulsels gesplitst moeten worden om het graan los te maken).

In 't Germaans bestaan er ook andere woorden voor „spelt” : *Dinkel*, *Vesen*, *Emmer*.

dinkel, een uitsluitende Duitse vorm, heeft tot nog toe geen etymologie gekregen. Daar het een graangewas geldt dat bijzonder zwaar en traag is om te rijpen, stellen wij voor zijn naam in verband te brengen met idg. *tengh* waaruit o. noors : *thungr* „zwaar”, litauws : *tingùs* „traag” (hoogduitse vorm met *k* voor *g*).

Wat *Vesen* betreft, wij kunnen het woordenboek van *Kluge-Nitzka* niet volgen als het zegt dat een verwantschap met gr. *pisos* „erwte” mogelijk is. Eerder zouden wij *Veese*r beschouwen als verwant met o. h. d. *fesa* „kaf, stro, d. *Faser* „draad”, » allebei uit idg. *pēs* „blazen”.

Ook d. *Emmer* mist een etymologie en wij verklaren ons onbekwaam om voor dat woord een prototype te vinden, dat semantisch volstrekte voldoening geeft. Het luidde oorspronkelijk *amari* in het oud-hoog-duits, wat de vorm is van woorden die „scherp, onrijp” betekenen. De vraag is nu of het op spelt toegepast geworden is omdat die zo moeilijk te rijpen is en zo hard is (wortel *om*, meer dikwijls voor de smaak gebruikt??).

Nederlandse dialecten kennen een woord *amelkoren* dat klaarblijkelijk verwant is met *Emmer* (vroeger *amari*).

Het middelnederlands bezat ook een vorm : *doest* (met varianten : *duist*, *diest*). Dit is, denken wij, een afleiding uit idg. *dhues* „stuiven” dat in het Deens als *dyst* en in het Nederduits als *dust* „peul, schil » bestaat. Aldus zou het ook een toespeling op het feit zijn dat de spelt haar schil bewaart als zij gedorst wordt.

Het Frans *épeautre* is natuurlijk de fonetische weergeving van *spelt* maar met een parasitische *r*.

Voor spelt met een enkel korrel (*triticum monococcum*)

„eenkoren” zegt men soms in 't Frans : *engrain*, *ingrain*. Er zijn duistere punten in de ontwikkeling van dat woord. Volgens GAMILLSCHEG (Fr. Ét. W 6, 3. V.) zou het een naamwoord zijn, gevormd naar fr. „engrener” „graan in de molen steken”, maar men begrijpt niet goed waarom *engrain* juist voor dat soort spelt zou gebruikt geworden zijn. Heeft het woord soms vroeger een meer algemene betekenis gehad?

Gierst (*milium*). — In de oude tijden werd naast spelt nogal veel gierst gekweekt. Dit grof graangewas heet in het Duits : *Hirse*, de oorspronkelijke vorm waarvan de *h* in het Nederlands zich tot *g* versterkte. Zekere Nederlandse dialecten zeggen ook *hirsgras* en *heers* naast *gierstgras* en *geers* : (en ook : *zwartgras*). Misschien heeft de *h* de invloed van *gerst* ondergaan. In alle geval, is de oorsprong in de idg. wortel *ker* „groeien” te vinden, degene waaruit de naam van *Ceres*, godin van de akkerbouw ontstaan is en daarom waaruit ook lat. *cerealis* „wat de graangewassen betreft” afgeleid is, een woord door het Frans als *céréale* ontleend. Het Frans : *millet* komt uit lat. *milium*, verwant met gr. *melinē*, woorden die beschouwd worden als verwanten van *malen* (zelfde semantiek als voor *triticum* en *granum*).

In de toponymie is *gierst* meermaals te vinden : *Gierzenhoog* (te Teuven), *Giersbergen* te Drunen (N. Brab.), *Gierle* (1259 *Ghirle*) (misschien voor **giers-lo*).

— *Heers* (arr. Tongeren) kon hier niet vermeld worden, want zijn naam was in 917 : *Haire*. Het geldt dus eerder een vorm van nl. *heer* „scherp, hard, onvruchtbaar”.

— In Frankrijk vindt men soms : *Millières* uit o. fr. *mil* „millet” (bv. in Manche en H^{se} Marne).

Rogge. — Hier gebruiken de Germanen een woord dat zij in 't gemeen met de Letto-Slaviërs bezitten. Een proto-

type **rughi-* zou al de vormen kunnen verklaren. Maar hebben wij daar de alleroudste vorm? Waarschijnlijk niet, want het thrakisch *briza* „rogge” kon toch van **rughis* niet kunnen gescheiden worden. De *b* van *briza* is meer dan waarschijnlijk een *w* en *ri* is in zekere Balkanische dialecten de uitkomst van idg *r* (zoals in *krithē* „gerst”). Men zou dus kunnen uitgaan van een oer-prototype : *wrġh* met een palataal *ġ* waaruit *z* in het Thrakisch en *ruži* in het oud Slavisch zich moest ontwikkelen. Men weet bovendien dat in vele gevallen, zeer vroeg, een *w* voor een *r*, bij de aanvang van de woorden is gevallen, zoals bij voorbeeld in *rhodon* „roos” uit *wrdho-* „struik”. Nu, *wrġh* kan nogal gemakkelijk opgevat worden als zijnde de wortel van lat. *virga* „roede”, litauws *verzys* „strik” —. De lange stam van de rogge zal zo'n naam hebben doen aannemen. (?)

Men heeft *wrġh* willen beschouwen als een ontlening aan oeralische volkeren, (Kaukasische vormen : *arša*, *oroš* (?) maar dit is ver van bewezen en het is een feit dat de benaming door het Indogermaans wonderwel kan gerechtvaardigd worden. Is kauk. *oroš* niet eerder een ontlening aan russ. *ruži* ? (1)

Nu is dit ook waar voor de Romaanse naam van de rogge : *secale*. Tot nog toe is dit woord onverklaard gebleven maar men gaat akkoord dat het aan een oostelijke taal ontleend werd. Nu, dunkt het ons, dat rekening houdende met de fonetiek van het Thrakisch, *secale* toch wel een verklaring kan krijgen. Men weet dat het Thraco-phrygisch de palatale *ġ* zich tot sibilant ontwikkelde. Nu bestond in het Indogermaans een woord *ġeko* voor „eetbaar kruid” (sansk *çaka-*) en gras (litauws *šėkas*) of *nagras* (o. noors *hā* uit *hēhōn*).

(1) In de toponymie is *rogge* soms te vinden, b. v. in *Roggeman* (te Moerzeke), *Roggeveld* (te Esen), in *Roggel* (voor *rogge-lo*?) (Hol. Limb.), *Roggeveen* (bij Zoetermeer. Z. Hol.), *Roggenplaat* (Schouwen), *Rogsloot* (Friesland).

Het baart toch geen wonder dat *rogge* eens als *gras* zonder meer werd genaamd, daar in het nabij Oosten het eerst werd beschouwd als een onkruid dat in de tarwevelden groeide (1). Het achtervoegsel *-ale* is natuurlijk Italisch (2)

Gerst. — De GERST is welzeker een van de graan-
gewassen die sedert de oudste tijden gezaaid werden.

Verscheidene variëteiten van *hordeum* groeien wild in Europa (o. m. ons bekend onkruid : *hordeum murinum*), maar het soort dat in aanmerking kwam voor de akkerbouw (*hordeum ithaburense*) is uit Mesopotamië afkomstig. De Indogermanen hebben aan de gerst een naam gegeven die overal in Europa te vinden is en zeker van de oudste tijden dagtekent. Die benaming is *ghrzdhā* of *ghrzd* en haar betekenis past best voor een plant met lang haar voorzien. De wortel : *ghers* „stijf, prikkelend, die in lat. *horreo*, *horridus* steekt beschrijft inderdaad zeer goed de harige aren van de gerst. Hij verschijnt met zijn sterke vorm in nl. *gerst* (uit **gherdā*) (3), met zijn zwakke vorm in lat. *hordeum* (waaruit fr. *orge*) en in gr. *krithē* (met *ri* voor *r*, zoals in 't Albanees *drith* „gerst”).

Er bestond voor *krithē* een concurente vorm : *a-kostos* met de variëte *kostaí*. Het is meer dan waarschijnlijk dat door toepassing van de thraco-pelasgische phonetiek deze vorm ook uit *ghrzd* kan afgeleid worden (zie ons *Dictionnaire des Noms grecs de plantes*, s. v.).

Het Engels kent *gerst* niet en vervangt het door *barley*, verwant met got. *barizeins* „uit gerst bestaande”. Het

(1) GUYOT, *Plantes Cultivées*, bl. 83.

(2) In de toponymie is fr. *seigle* vertegenwoordigd, b. v. in *Sego-lassière* (Cantal) en in gehuchten : *Seiglière* hetende.

(3) In de toponymie heeft men enige voorbeelden van het gebruik van *gerst* : *Gerstehoeve* (Turnhout), *Gerstenbos* (Dilsen) en in Frankrijk : *Orgères* (Mayenne - Orne - Ille et Vil., Eure et Loire), *Orges* (H^{te} Marne), *Orgeix* (Ariège), *Orgerus* (S. et Oise), *Orgeux* (Cte du Nord), *Orgeval* (?) (Aisne), *Orgelet* (Gard).

woord is oud en met lat. *far* „graan” verwant, zowel als met Russisch : *borošno* „roggemeel”. De oer-betekenis is hier dezelfde als voor *gerst*, want de wortel *bhares* ook voor iets stekeligs gebruikt wordt.

Er zijn verscheidene variëteiten van gerst. Bij voorbeeld, voor *hordeum distichum* zegt men soms in Zuid-Nederland : *pameele* een verbastering van fr. *paumelle*, orge *paumée*, afleidingen uit lat. *palmula* „palmpje”, dit om rede van de vorm van de aar (1). Een helemaal andere metafoor heeft *knobbelgerst* geschapen (uit *knobbel* „kleine knol”).

Het Frans kent een woord : *escourgeon* voor een zeer vroege soort van gerst, meestal in een onrijpen toestand aan het vee als voeder gegeven. De oorsprong van het woord is duister. Gamillscheg laat merken dat zekere Picardische tongvallen daarvoor *socouron* zeggen die dichter staat bij de middeleeuwse vorm van *escourgeon*, namelijk *secourgeon*. Hij denkt dat het tweede element van de samenstelling misschien *koren* kan zijn.

Wat de eerste betreft stellen wij voor : *zode* aan te nemen met de betekenis „gras, graszode” wat best te pas komt daar men hier zoals het Frans het zegt „on mange son blé en herbe”. (aldus „zood-koren”).

Haver. — Betrekkelijk laat werd haver gezaaid, maar zeer vroeg, integendeel, heeft de mens wilde haver voor zijn paarden en in tijd van schaarste voor zichzelf gebruikt.

De *avena fatua* „dolle haver” die overal in Europa in de korenvelden groeit schijnt wel het uitgangspunt te zijn van onze haver. Wat de naam *haver* betreft, die nederduits is, hij schijnt eerst op de beesten toegepast geworden te zijn, die zich meestal met haver voeden, namelijk de geiten.

(1) Het is uitgesloten dat *pameel* de bron zou zijn van de toponiem : *Pamel* dat eerder een vernederlandsing is van lat. *pabulum*, tot *pamulum* gedissimileerd.

**hafra* namelijk is de Germaanse vorm van *kapros* „bok” (lat. *caper*).

Men weet dat in Engeland men een ander woord gebruikt: *oats*, waarvan de betekenis „bolletje” eerst geweest is. Het is verwant met gr. *oidos* „gezwel”, noors *eitel* „eikel”. Het Frans *avoine* geeft natuurlijk het lat. *avena* weer dat een ander indogermaans woord is voor dat soort graan. *avēna* staat namelijk voor *avesna* en is verwant met russ. *ovīsū*, litauws *avizā* „haver”, sans *avasam* „voeder”.

De Germanen hebben ook *avena* ontleend onder de vorm van o. h. d. *evina*, waaruit mid. ned. *evene*, dat nog in zekere tongvallen gehoord wordt.

Nu, onder de dialectale vormen bestaat er ook in Friesland: *oot* (of (*n*)*oot*), dat hetzelfde woord is als eng. *oats* (1).

In het Waals wordt *avena* meermaals tot *avenne* maar somtijds ook met een *o* in plaats van *e* (onder de invloed van de neusklank: *n*: *avonne*, *avōne*, *avon*). De Franse dialecten gebruiken soms afleidingen van *cibata* in plaats van *avena* (2).

(1) In de toponymie is het woord: *haver* meer gewoon aan de benamingen voor andere graansoorten, waarschijnlijk omdat het dikwijls wijst op wilde haver. Dit was in alle geval zeker het geval voor *Haverdries* (Westmeerbeek), *Havermaat* „haverweide” (Zele). Meer dubieus zijn: *Haverskerk* (dép. Nord), *Haverenblok* (Epepegem), *Haveraard* (Zandhoven), *Haverveld* (Erwtegem), *Haverkamp* (Gendringen - Gelderen). Wat zullen wij moeten denken betreffende: *Havermuis* (Poperingen), *Haverzee* (Sinaai)? — In de Waalse toponymie is *haver* soms ook gedrongen: la *Haverie* (Stoumont), *Havrenne* (Hamoir, Vinalmont), *Havron* (Obigies).

(2) In de Waalse toponymie vindt men verscheidene *Avennes* o. m. *Avennes* (arr. Borgworm). Dit laatste was *Avainnes* in de XIIIe eeuw. Aldus zal het wel hetzelfde toponiem niet zijn als *Avesnes* (dép. Nord), een naam in Frankrijk meermaals verschijnende maar dat zeer waarschijnlijk tot een Latijnse vorm opklimt: **ad vicinas <villas>* (met het Gallisch accent op *vi*) een formatie in de aard van *ad-Blatonas* (Blaton) *ad-tegias* (Natoye) *ad Bennes* (Eben) (zie boven).

— Echte afleidingen van *avena* zijn, echter, in Frankrijk niet ongewoon bovenal in de vorm van *Avenières* (Isère, Drome), *Venières* (Saone et Loire), *Avenay*, *Avenes* (passim), enz.

De andere soorten graminëen. — De planten tot nog toe bestudeerd, zijn degene die aan de mens voedsel verschaffen. (koren — blé).

Er zijn vele andere graminëen die door het vee gegeten worden.

Hier heeft het volk maar enige soorten onderscheiden en met namen voorzien.

Meestal gebruikt het de algemene uitdrukking : *gras* en in 't Frans : *herbe*.

Deze beide woorden zijn misschien verwant, maar in het Indogermaans was het onvermijdelijk dat verwarringen en kruisingen zouden gebeuren tussen : *ghrē* „groeien” (waarvan ook een verlenging *ghrēs* bestaat), *gher*, *ghrē* „uitsteken, steken” ,*gher* „krabben”, *ghers* „stijf zijn”, *ghers* „onkruid”, enz.

Men gaat akkoord om te zeggen dat *gras* en *groes* „jong gras” uit *ghrē* + *s* voortkomen en dat ook lat. *grāmen* „gras” voor *gras-men* staat.

Het latijn *herba* zou tot *gher-dhā* of tot *ghrē-dh* opklimmen (WALDE-HOFM. I. 640) maar het kon ook een afleiding zijn van *ghers-dhā* en in dat geval zeer dicht staan bij ned. *gras*. Men heeft namelijk tot nog toe geen rekening gehouden met de Griekse vormen *a-grōs-tis* en *gras-tis* omdat zij, volgens de Griekse fonetiek, tot deze groep niet konden behoren maar wij stellen voor ze als ontlending uit het thraco-pelasgisch te beschouwen, wat *g* voor *gh*, en *t* voor *d* zeer normaal maken. Hun prototype zou dus geweest zijn : idg. **ghrōs-dhi* en **ghrs-dhi* (herleid tot **ghrōs-di*, **ghras-di*). Daar *d* zich, in die taal, tot *t* moest ontwikkelen zijn *agrōstis* en *grastis* aldus van aard om een afleiding van *herba* uit *gherz-dhā* waarschijnlijk te maken en ten gevolge daarvan wordt een verwantschap tussen *gras* en fr. *herbe* nogal waarschijnlijk.

Terwijl *gras* nu in algemeen gebruik gebleven is, mag mid.

nd. *groes* „jong, fris gras” in de omgangstaal als uitgestorven beschouwd worden, alhoewel ettelijke sporen in de toponymie hebbende gelaten (zie nota).

Een ander Germaans woord voor „gras” is nl. *kruid*. Het is ook Indogermaans en klimt op tot een wortel met een gelabialiseerd *g^w*, dat in 't Grieks als *b* moest verschijnen en wel verschenen is als *bryon* „mos”. In het Germaans, voor een *r*, kon de keelklank zijn labialisatie verliezen zodat *kruid* (*xg^wrū-dh*) een normale afleiding mag heten.

Wat het Frans *gazon* betreft, het komt uit het Germaans, namelijk uit nl. *waas* „vochtige grond” d. w. z. juist de gronden waarop gras gedijt. In het Noorden van Frankrijk en in Henegouwen leeft de oude vorm *wason* voort en is, bij voorbeeld te vinden in het gehucht *Wason* (op d. Horrues). Een Romeinse baan buiten gebruik en met gras overwoekerd heet : de *Wasonstrée* te Heur-le-Romain. (Verg. la *Vert-voie à Oreye*) (1).

(1) In de toponymie speelt *kruid* geen rol, maar *gras* wel. Buiten het dorp *Grazen* (arr. Leuven), vindt men *gras* in vele namen van gehuchten : *Grasbos* (Kaggevinne), *Grasbroek* en *Grasdijk* (Deurne-Leuven), *Grasemer* (Meeuwen). *Grasheide* (Putte), *Grasrijk* (Arendonk), *Graskamp* (Rotem), *Grasveld* (S. Job in 't Goor), *Grasven* (Kuringen), *Graskuilen* (Sevenum, Hol. Limb.), *Graspeel* (N. Brab.), *Grashoek* (Venlo, Limb.), *Grasbroek* (Sittard). — Aldus is gras een toponymische specialiteit van Limburg en het Oosten van Brabant.

Buiten *gras* treft men ook *geroes* en *gors* ; bij voorbeeld in *Groeze* (afd. Nederzwalp) [1450 *Groese*], *Gruzdelle* (Warsage). *Grosage* (arr. Aat) [1025 *Grosage*] (een Waalse afleiding). De vorm : *Gors* steekt in *Gorssem* (arr. Hasselt) [1064 *Grusmittels*], (waarschijnlijk een afleiding uit **groesem* met het collectief achtervoegsel *-itja*).

Daarenboven heeft men *Groezelenberg* (te Ukkel), de Flou vermeldt in N. N. Frankrijk : *Groeslare* en *Groesspit*. Aldus is de vorm *groes* bij voorkeur in het Westen te vinden. (Kemp. *groes* « gezaaide weide »).

— De Franse toponymie bezit *Herbières* (Baudour, Rance), les *Herbiers* (Vendée), *Herbette* (Marquise, P. d. C.) (?).

Buitendien zijn er vele plaatsnamen die *schijnen* uit *herbe* afgeleid te zijn maar die ofwel de persoonsnamen : *Herbod*, *Heribald*, *Herbert* vervatten (b. v. *Herbeumont*. Lux. *Herbeumont* [Marche les Dames] *Herboimont* (Amberloup), *Herbeumont* (Pel-

Naast *gras* bestond *zode*, *graszode*, met min of meer de betekenis van fr. *gazon* (zie boven) en zoals *gazon* hebbende eerst gediend om moerassige gronden aan te duiden. *zode* is naar alle waarschijnlijkheid met nl. *zieden* verwant, want moerassen, in de ogen van onze voorvaderen, werden beschouwd als gistende gronden. De wortel is idg. *seut* „koken, in snelle beweging zijn”.

Wat de verschillende soorten gras betreft, zijn er weinige die de aandacht van de gewone mensen genoegzaam getrokken hebben om vanaf de oude tijden benamingen te hebben verkregen. Zijn nochtans het meldenswaard de naam van de *bromus* : nl. *dravik* met de varianten : *draverik*, *drip*, *drep*, (Duits *Trespe*). — Het valt moeilijk voor deze naam een andere verklaring voor te stellen dan een afleiding uit wortel *dherebh* (Pokorny 252) voor „afval” in gebruik. Elders werd *dravik* beschouwd als „vuiligheid, onkruid”.

Wat het fr. *brome* betreft het komt door het Latijn en het Grieks heen uit een vorm *bromos*, zonder etymologie en waarvoor wij een Thrakische etymologie voorstellen. Het zou een afleiding zijn met suffixe *mo* van wortel *bhreu* „als struik groeien, aren geven”.

Het riekend *anthoxanthum* (fr. *flouve*) heet natuurlijk *reukgewas* maar ook *eisgras*, *eisgrauw* waarin wij het oud woord *eis* vinden, in de toponymie bekend. Het komt uit idg. **aidhso* „struik of gras goed om te branden” (1).

Voor de *aira* (fr. *canche*) „windhalm” gebruikt men ook *smele* (duits : *Schmielengras*) een woord in vele Germaanse talen bestaande maar zonder etymologie. Wij stellen

laines), *Herbriemont* (Chevron) en in Frankrijk : *Herbaumez*, *Herbeuville*, *Herbeuwal*, etc. — In zekere gevallen zijn er samenstellingen met *herw* „hard, onvruchtbaar” zoals in *Herbesthal* (= herwestal) en de talrijke hydroniemen : *Herbais*, *Herbois*.

(1) Met o. nl. *hees* „struikgewas” waarschijnlijk, wat zijn betekenis betreft, gekruist.

voor *smele* te beschouwen als een verlengde vorm (*smel-g^w* of *smel-k*) van idg. *smel* „grijs, vaal” (?) (1).

Voor het „zwenkgras” (fr. *fétuque* uit lat. *festuca* met nl. *duist* „spelt” verwant, [wortel *dhwes*]), gebruikt men soms *splete* (waarschijnlijk uit de wortel van *splijten*, *splinter*).

Het *oddegras* (*phleum* fr. *fléole*) draagt een naam die eigenlijk tot de dolik behoort. Hij betekent namelijk „tuimelgras, gras dat bewusteloos maakt”, wat over de dolik kan gezegd worden, maar niet over het *phleum*. Dergelijke verschuivingen van betekenis zijn trouwens niet zeldzaam (2).

Voor het echt *lolium temulentum* (fr. *ivraie*, uit lat. **ebriaca* „die ebrius maakt”) bestaat aldus het woord *dolik* waarin het element *dol* steekt („gras dat dol maakt”) maar het Duits : *Lolch* en de dialectale vorm *lolik* zijn daar om te bewijzen dat *dol* hier (volksetymologisch) in de plaats is getreden van *lol*, de algemene naam voor dat gras onder de Indogermanen en in het Latijn als *lolium* verschijnende een woord door de Germanen ontleend. *lol* is ook te vinden in sans. *lolati* „hij wankelt” (als iemand die zat is). De formatie is natuurlijk mimetisch (3).

Trouwens een andere naam van de dolik : *zwadde* is uit *zwaaien* afgeleid.

(1) *Smele* is somtijds in de toponymie te vinden, b. v. *De Smele* (geh. van Bergen, Ned.) en in de Duitse benamingen zoals *Schmel-len*, waaruit de persoonsnamen : *Schmeller*, *Schmelcher*.

(2) In de toponymie speelt *odde* een zekere rol : *Dodewaard* (in Gelderen), *Doddendaal* (te Ewijk - Gelsb.). — Zelfs de *Dommel*, rivier in Noord-Brabant [vroeger *Dut-mala*] kan het woord in haar naam vervatten want *odde* wordt ook voor „riet” gezegd, zodat het niet onmogelijk is dat het ook steekt in *Dutzel* (Brab.) en *Dub-beek* (te Aarschot), minder waarschijnlijk in *Dudzele* (bij Brugge — vroeger *Dudazele*).

(3) Uit *lol* komen in Nederland voort : *Lollum* (geh. v. Bols-waard), *Lollenburg* (te Schagen), *Lollestraat* (te Oudenburg), *Lollus* (Ruette. Lux.) (?), enz. Uit *Zwadde*, treffen wij *Zwadeweg* (te Adegem).

* * *

Voor het groot, sterk en stijf soort van graminee dat in het water groeit (phragmites) zegt men *riet* in het Nederlands, met eng. saks. *hreed* (> eng. *reed*) verwant. Het riet is bekend door zijn zwanken onder de wind. Geen wonder dus dat zijn naam afkomstig is uit de idg. wortel *kreut* „schudden, schommelen” (litauws *krutù* „beweeglijk”, tocharisch *kru* „riet”).

riet heeft nu in de omgangstaal een ander woord verdrongen dat in de toponymie een grote rol speelt : *roos*, dat in het Frans in het verkleinwoord *roseau* voortleeft en met rhotacisme in Duits *Rohr* voor „riet” en „buis”. De gotische vorm was *raus* en de idg. wortel (*e*)*reu* + *s* „zich in beweging stellen”. Aldus, zoals *riet*, is *roos* een toespeling op de onophoudelijke bewegingen van het riet onder de wind (1).

* * *

Voor andere grassoorten bestaan er om zeggens geen echt oude volksbenamingen.

(1) In de toponymie vinden wij *riet* in *Rillaar* (Brab.) „haar met riet”. *Rietdolf* (afd. Jabbeke, Oudenburg) „rietkanaal”. In Noord-Nederland wemelt het natuurlijk van samenstellingen met riet : *Riethoven*, *Rietland* (> *Rieland*), *Rietveld*, *Rietwijk*, *Riethorst*, *Rietgoor*, *Rietbroek*, enz.

Een beek bij Dhuy : *Rhion* kan ook een afleiding van *riet* zijn van dezelfde aard als *Floyon* (vliet), *Bornon* (born, bron), *Glageon* (= *glad[beek]), enz.

Wat *roos* betreft, kent iedereen de vormen *roos* + *laar* waaruit *Roeselare* (W. Vl.), *Rosselaar* (in Balen, Tervuren, enz.), *roos* + *beek* in *Roebaais*, *Roosbeek*, *roos* + *meer* in *Rosmeer* (arr. Tongeren). Collectieven van *roos* zijn in beide talen : *Roost* (= *Rosoux*), *Rosières* (Brab.), *Rosult* (dep. Nord). — In Noord-Nederland is *Rosep* voor *roos-apa* (= roos-beek), *Roswinkel* „riethoek”. Wat *Roosendaal* betreft, daar het een abdij was kan het wel een bevallige benaming zijn : „vallei met rozen” maar eventueel kan het ook daar gewoonweg „vallei met riet” betekend hebben.

Hun uitzicht heeft namelijk de mensen te weinig getroffen. Het was gras, wat hun uitzicht en hun benutting betref. Het zou buiten onze taak liggen hier benamingen voor bies, lis, zegge, enz. te bestuderen. Deze planten namelijk behoren botanisch tot de gramineën niet, alhoewel zij er dikwijls aan gelijken.

Hun rol in de toponymie is echter groot genoeg om er een afzonderlijke studie toe te wijden.

Dit is werk voor later. Moge ondertussen deze korte synthese belangstelling gewekt hebben en door een handvol nieuwe etymologiën meer dan eens „licht in de duisternis” gebracht hebben !

Leuven, 1959.
